

Colofon

Dit document is opgesteld in opdracht van de Stuurgroep Agenda voor de Veenkoloniën.

Schrijfteam

D.J. Immenga, K. Munneke en M. Lamain (Weister Klap Advies)

Kenmerk/publicatienummer

PB/KM/2012-01

Uitgave

Projectbureau Agenda voor de Veenkoloniën

Postbus 140, 9500 AC Stadskanaal

0599 631 793

info@veenkolonien.nl

www.veenkolonien.nl

Perspectieven door Kracht

Advies Commissie Landbouw Veenkoloniën

Datum

16 februari 2012

Uitgebracht in opdracht van

Agenda voor de Veenkoloniën

Samenstelling Commissie

Rudy Rabbinge, voorzitter

Dirk Jan Immenga, secretaris

Jakob Bartelds

Gerda van Eck

Aike Maarsingh

Hilbrand Sinnema

Nanne Sterenborg

Carel de Vries

Willem de Zeeuw

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Werkwijze	2
3	Bevindingen	3
4	Sleutelacties korte termijn	8

1 Inleiding

De Stuurgroep Agenda voor de Veenkoloniën wil zich in de komende samenwerkingsperiode richten op de thema's landbouw, energie en water. Daarbij ziet zij het als haar missie om de Veenkoloniën te profileren en positioneren als Bio Based Valley, zodat het gebied zich verder kan ontwikkelen tot een innovatief landbouwgebied met een duurzame energie-, water- en klimaathuishouding. Het benutten van de bestaande dynamiek en het verbinden van de al in het gebied aanwezige initiatieven vormen daarvoor het uitgangspunt (Bron: Doorstartdocument Agenda voor de Veenkoloniën 2012-2014).

Een belangrijke aanleiding om een speciale Commissie Landbouw Veenkoloniën in te stellen, waren de wetsvoorstellen voor het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) na 2013, die op 12 oktober 2011 door de Europese Commissie werden gepresenteerd.

De Stuurgroep onderkent dat het veranderende Europese landbouwbeleid ingrijpende gevolgen kan hebben voor de bedrijfsinkomens van landbouwers in de Veenkoloniën en daarmee voor de economische structuur van het gebied. Tegelijkertijd verwacht de Stuurgroep dat er juist door deze veranderingen nieuwe mogelijkheden zullen ontstaan om de landbouwstructuur van de Veenkoloniën ruimtelijk en economisch verder te versterken.

De Stuurgroep heeft daarom aan de Commissie verzocht om een advies uit te brengen waarin de volgende twee vragen worden beantwoord:

1. Hoe kan de bestaande dynamiek in de Veenkoloniën gebruikt worden om nieuwe impulsen aan het gebied te geven, en
2. Welke kansen en mogelijkheden dienen zich aan in relatie tot de veranderingen in het GLB?

De Commissie heeft haar conclusies geformuleerd in de vorm van tien adviezen aan de Stuurgroep van de Agenda voor de Veenkoloniën. Die zijn opgenomen in paragraaf 3 van dit rapport.

In paragraaf 4 doet de Commissie voorstellen voor de verdere uitwerking en uitvoering van de adviezen. Daarvoor worden een aantal 'sleutelacties' voor de korte termijn benoemd, waarbij is aangegeven wie of welke organisatie, als vervolg op het advies, actie zou moeten ondernemen. De Commissie is desgewenst bereid om de eerste tijd betrokken te blijven bij de verdere uitwerking van de adviezen.

De belangrijkste informatie die voor het opstellen van dit advies is gebruikt, is opgenomen in het bij dit advies behorende document 'Bouwstenen'.

2 Werkwijze

Op 19 oktober 2011 is de Commissie Landbouw Veenkoloniën officieel geïnstalleerd, in aanwezigheid van de vice-voorzitter van de Stuurgroep Agenda voor de Veenkoloniën, mevrouw B. Galama. De Commissie is in totaal zes keer bijeen geweest. Alle commissieleden hebben op persoonlijke titel aan de totstandkoming van dit advies meegewerkt.

Er is voor gekozen om geen uitgebreide (nieuwe) analyses en probleemverkenningen uit te voeren, maar om zoveel mogelijk gebruik te maken van resultaten van eerder onderzoek. Wel is voor de beantwoording van bepaalde vragen een aantal keren de hulp ingeroepen van inhoudelijk deskundigen.

Aan het begin van het traject heeft de Commissie een langetermijnperspectief voor het veenkoloniale gebied geformuleerd. Dit luidt als volgt:

In 2040 zijn de Veenkoloniën aanmerkelijk minder afhankelijk van subsidies dan nu. Het gebied is belangrijk voor de productie van groene grondstoffen (inclusief voedsel) en aantrekkelijk om te wonen, te werken en te leven. Mede dankzij de ontwikkeling van de bio based economy is het agro-industrieel complex er één van de belangrijkste economische dragers. De Veenkoloniën fungeren zowel nationaal als internationaal als een proeftuin voor de (grondgebonden) landbouw op lichte grond, met de nadruk op de thema's ondernemerschap, samenwerking, bodemvruchtbaarheid en gesloten (mineralen)kringlopen.

Met dit perspectief voor ogen heeft de Commissie zich georiënteerd op de sterke en zwakke punten van het gebied en op belangrijke externe ontwikkelingen die zich bijvoorbeeld in het nationale en Europese beleid voordoen. Vervolgens is onderzocht welke concrete kansen en mogelijkheden hierdoor voor de landbouw in de Veenkoloniën ontstaan, hoe de bestaande dynamiek in het gebied kan worden benut en welke belemmeringen moeten en kunnen worden weggenomen om de beloften en potenties waar te maken.

3 Bevindingen

De Veenkoloniën zijn een bijzonder gebied, dat zijn ruimte en overzichtelijkheid dankt aan de veenontginningen van het verleden. De eveneens historisch gegroeide verweving van landbouw en industrie heeft op allerlei terreinen geleid tot een voorsprong ten opzichte van andere regio's met vergelijkbare karakteristieken. Op dit moment behoren de Veenkoloniën internationaal gezien tot de gebieden met de beste vooruitzichten voor de grootschalige productie en hoogwaardige verwerking en vermarkting van bijvoorbeeld zetmeel, suiker en zuivel. Andere sterke punten zijn onder meer:

- de lichte grond met een relatief groot aantal bewerkbare dagen;
- de ruimte voor bedrijfsontwikkeling;
- de goede aansluiting op de internationale transportassen over land en over water;
- de nauwe samenwerking van de industrie met internationaal georiënteerde kennisinstellingen;
- de coöperatieve organisatiestructuur.

De afgelopen jaren heeft vooral de verwerkende industrie veel expertise opgebouwd over het tot een grotere waarde brengen van de basisproducten en het beter benutten van de reststromen. Solanic – een door AVEBE ontwikkelde innovatie om eiwit te winnen uit zetmeelaardappelen– is hiervan een goed voorbeeld.

Samen met andere ontwikkelingen heeft dit ervoor gezorgd dat er in de Veenkoloniën nu een zeer bruikbaar fundament ligt voor een bio based economy. Mede daardoor zijn er uitstekende mogelijkheden om aan te sluiten bij de doelstellingen van het Europees beleid (Europa 2020) en het nationale topsectorenbeleid voor Agro & Food, Chemie en Energie.

Het grote belang van de veenkoloniale landbouw en het agro-industrieel complex is in de afgelopen eeuwen geleidelijk gegroeid. Het gemeenschappelijke Europese landbouwbeleid heeft sinds haar ontstaan in de jaren '60 van de vorige eeuw de ontwikkelingen in het gebied mede bepaald. De traditionele veenkoloniale gewassen, graan, suikerbieten en zetmeelaardappelen, vielen als marktordeningsproducten vanaf het begin onder het Europese markt- en prijsbeleid. De opeenvolgende prijsdalingen die door Brussel voor deze producten werden vastgesteld, zijn telkens (deels) gecompenseerd met toeslagrechten. Met de voorstellen voor het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid, dat naar verwachting in 2014 van kracht wordt, verandert dat. De opbrengstprijzen worden voortaan vooral door de wereldmarkt bepaald en zullen daardoor grotere pieken en dalen gaan vertonen. Voor de producenten betekent dit een minder voorspelbare en sterker fluctuerende inkomstenstroom.

Vanuit het gebied zijn de afgelopen jaren al veel initiatieven ontwikkeld die op het veranderende beleid inspelen. Hier zijn veel aansprekende voorbeelden bij, die als kiemen kunnen dienen voor vernieuwing. De Commissie is van mening dat hierop moet worden voortgebouwd. Tegen deze achtergrond komt de Commissie tot de volgende tien adviezen:

1. Stimuleer de samenwerking binnen de ketens en tussen de ketens.

De aanwezigheid van verwerkende industrieën, in het verleden al een kernkwaliteit van het gebied, bezorgt de Veenkoloniën op dit ogenblik een zeer sterke uitgangspositie in de transitie naar een bio based economy. Een goed voorbeeld hiervan is het agro-industriële cluster rond Ter Apelkanaal, waar bij elkaar gevestigde bedrijven als Ten Kate Vetten en AVEBE samenwerken. Het cluster is intussen uitgegroeid tot een agro-industriële productielocatie waar hoogwaardige halffabricaten

worden gemaakt, zoals zetmeelderivaten, plantaardige en dierlijke eiwitten, vetten en geur- en smaakstoffen voor de voedingsindustrie. De afzetmarkt hiervan is wereldwijd.

Voor de ontwikkeling van de economie van de Veenkoloniën acht de Commissie het noodzakelijk dat agro-industriële clusters in de Veenkoloniën zich verder kunnen ontwikkelen en dat logistieke voordelen worden uitgebuit. Hiervoor zullen de huidige bedrijven op agro-industriële bedrijventerreinen (nog) meer samen moeten werken. Bovendien zal deze samenwerking verder uitgebouwd moeten worden door de vestiging van nieuwe bedrijven en activiteiten. Ondernemers moeten hierbij de hoofdrol vervullen, terwijl overheden en koepelorganisaties waar mogelijk ondersteuning moeten bieden, bijvoorbeeld door het faciliteren van het proces en het wegnemen van belemmeringen.

Advies: Laat de ondernemers in de agro-industriële productieclusters van Emmen, Ter Apelkanaal, Gasselternijveen en Veendam samen met gemeenten en provincies de kansen voor vergaande samenwerking in kaart brengen, zowel tussen de bestaande, als met mogelijke nieuwe bedrijven. Op basis van de resultaten hiervan kunnen gerichte acties worden opgepakt en ondersteund.

2. Creëer meerwaarde in de ketens.

Een centraal punt in de bio based economy is het creëren van meerwaarde van hoofd- en bijproducten. De eerste stap is daarbij steeds een zo hoogwaardig mogelijke eerste benutting van het product. Vervolgens wordt de waarde geoptimaliseerd van de restproducten die daarbij zijn ontstaan, en zo verder. De Commissie verwacht in dit kader veel van initiatieven als het Carbohydrate Competence Center en het Protein Competence Center. Andere voorbeelden van kansrijke initiatieven zijn het onderzoek om hoogwaardige eiwitten uit bietenblad te halen en het gebruik van reststromen voor de productie van agrobiopolymeren.

Suiker Unie loopt op dit ogenblik voorop waar het gaat om flexibiliteit bij de benutting van restproducten. AVEBE benut de energie uit de eigen restproducten nu nog onvoldoende. De Commissie ondersteunt daarom het initiatief voor de bouw van een industriële vergistingsinstallatie bij AVEBE.

Advies: Ondersteun initiatieven die zorgen voor zo groot mogelijke waardevermeerdering van groene grondstoffen die in de Veenkoloniën geproduceerd worden. Deze passen prima in de innovatiecontracten van de topsectoren. Via de zogenaamde 'Green deals' kan er vorm aan worden gegeven.

3. Benut de opbrengstpotenties in de primaire sector maximaal.

De landbouw in de Veenkoloniën heeft een belangrijke rol als producent van grondstoffen voor humane voeding en veevoer. Bovendien kan ze als leverancier van de groene grondstof een sleutelrol gaan vervullen binnen een bio based economy. We staan echter nog maar aan het begin van dit proces, dat niet alleen inspanningen vraagt van de landbouw, maar ook van andere sectoren, zoals de chemie. Primaire bedrijven in de Veenkoloniën hebben daar geen directe invloed op. Daarom is onder andere het verhogen van de fysieke opbrengsten, en daarmee de saldo's, van de bestaande teelten voor de primaire bedrijven op dit moment absolute noodzaak. Omdat saldoverbetering de hoofdgewassen aantrekkelijk houdt voor de telers, blijven die gewassen in het gebied en kan de

verwerkende industrie rekenen op een stabiele grondstofvoorziening. De bestaande grote industrieën worden daardoor in staat gesteld om hun rol van economische drager ook in de toekomst te blijven vervullen. Een gezamenlijke actie, vergelijkbaar met het Agrobiokon-programma, acht de Commissie hiervoor zeer geschikt.

Nieuwe teelten, zoals lupine, kunnen een bijdrage leveren aan het verruimen van het bouwplan en het spreiden van bedrijfsrisico's. Omdat daarnaast de vraag naar (nieuwe) groene grondstoffen toeneemt, vindt de Commissie het erg belangrijk dat verkenningen naar deze en andere kansrijke nieuwe teelten en de daaraan gekoppelde productieketens door praktijkgericht onderzoek worden ondersteund.

Advies: Stel, samen met organisaties als KANON, DLG, IRS en Kiemkracht, een uitvoeringsplan op waarin maatregelen zijn opgenomen voor 1) het optimaliseren van teeltopbrengsten, 2) het verbeteren van de bodemstructuur en 3) de kennisuitwisseling rond nieuwe teelten.

4. Stimuleer de samenwerking tussen primaire bedrijven.

Samenwerking is de sleutel voor het toekomstige succes van het agro-food complex in de Veenkoloniën. De bio based economy, het sluiten van kringlopen en het ecologisch en economisch verduurzamen van de primaire productie zijn dé grote uitdagingen voor de toekomst, verbonden door dat ene woord: samenwerking. Samenwerking kan ook een duurzaam antwoord zijn op de autonome trend van schaalvergroting. Er zijn allerlei combinaties denkbaar, bijvoorbeeld tussen melkveehouderij en akkerbouw, maar ook tussen akkerbouw en intensieve veehouderij, tussen meerdere bedrijven uit dezelfde sector, enzovoorts. Maar samenwerking is niet altijd eenvoudig. Het vereist nieuwe ondernemersvaardigheden en nieuwe ondernemingsvormen.

Advies: Inventariseer succesvolle voorbeelden van samenwerking, zet ze in als groeikernen voor vernieuwing en faciliteer ze. Probeer niet top down iets nieuws te ontwikkelen.

5. Bewaak de continuïteit van het agrarische inkomen in de overgangperiode van het GLB.

De Commissie is ervan overtuigd dat het agro-industrieel complex op de middellange en lange termijn uitstekend in staat zal zijn om het gebied te blijven dragen. Daarbij merkt ze op dat een abrupte doorvoering van de huidige voorstellen van de Europese Commissie zal leiden tot een ernstig liquiditeitsprobleem voor de Veenkoloniale landbouw in 2014 en de jaren daarna. Maar als het lukt om de traditionele subsidiestromen om te buigen ten gunste van verdere innovatie, verduurzaming en vergroening, bieden de aanstaande veranderingen in het Europese beleid in het licht van de EU 2020 doelstellingen juist mogelijkheden om de bestaande samenwerking te versterken, de dynamiek te versnellen en de leefbaarheid te verbeteren. Op dit moment zijn er maatregelen nodig om de negatieve inkomenseffecten te dempen. Daarmee wordt tijd gewonnen, die de overheden en het bedrijfsleven kunnen gebruiken om er samen voor te zorgen dat de Veenkoloniën hun toonaangevende positie op het gebied van productie, verwerking en kennis van groene grondstoffen veilig kunnen stellen en verder uitbouwen.

Advies: Sluit aan bij de SNN-reactie op de GLB-voorstellen, met het oog op een geleidelijke afbouw van de bedrijfstoelagen.

6. Maak ruimte voor vergroeningsmaatregelen binnen bedrijven die passen in de voorstellen van het EU landbouwbeleid.

Vergroening biedt kansen om het bouwplan te verruimen. Zeker voor aardappelen geldt dat een bouwplanverruiming de bodemgezondheid bevordert, waarmee aan een belangrijke voorwaarde wordt voldaan om een hogere kilogramopbrengst per hectare te realiseren. In combinatie met maatregelen op het gebied van onder meer veredeling en ziektebestrijding, kan de grondstofvoorziening voor de industrie met minder hectares goed in stand worden gehouden.

Om de vergroeningsmaatregelen goed vorm te geven, zijn de volgende punten van belang:

- grasland en (tijdelijke) natuur moeten in de normale rotatie kunnen worden opgenomen;
- marginale grond moet door bedrijven kunnen worden ingezet voor doelen op het gebied van agrobiodiversiteit en/of blauwgroene diensten;
- grond die eerder aan de landbouw is onttrokken voor doelstellingen op het gebied van biodiversiteit, moet via agrarisch natuurbeheer kunnen worden ingezet voor verruiming van de bedrijfsvoering.

Op dit ogenblik worden de bij de Veenkoloniën passende mogelijkheden door de betrokken partijen in kaart gebracht.

Advies: Stel de komende twee maanden een pakket met een aantal praktische vergroeningsmaatregelen op, die gedragen worden vanuit het gebied en die aansluiten bij de voorstellen van de Europese Commissie.

7. Stel de watertoevoer zeker.

Voor de landbouw in de Veenkoloniën is het noodzakelijk dat er voldoende water beschikbaar blijft. Dat moet op termijn gebeuren door water meer vast te houden in het gebied zelf of in omliggende gebieden. Tot het zover is, moet de toevoer van IJsselmeerwater worden gegarandeerd.

Advies: Ontwikkel een visie en een strategie om ervoor te zorgen dat er op termijn voldoende water van goede kwaliteit beschikbaar blijft voor de teelt van hoogwaardige landbouwproducten in de Veenkoloniën. Daarbij moeten de waterschappen een voortrekkersrol vervullen en moet aansluiting worden gezocht bij processen en initiatieven in Noord-Nederland, zoals de Blauwgroene Gordel. Afstemming tussen beide provincies is hierbij van belang.

8. Benut KANON en de Kenniswerkplaats Veenkoloniën.

De uitdagingen waar de veenkoloniale landbouw voor staat, vereisen een intensieve kennisuitwisseling. De communicatie tussen landbouwkundig onderzoek (zowel technisch als bedrijfseconomisch) en de agrarische ondernemers moet tweerichtingsverkeer zijn en via korte lijnen plaatsvinden. Bestaande samenwerkingsvormen als KANON en de Kenniswerkplaats Veenkoloniën kunnen uitstekend worden benut om hier nieuwe impulsen aan te geven. Daarbij moet beter gebruik gemaakt worden van de kennis en kunde van de 'groene' kennisinstellingen zoals Van Hall-Larenstein en de AOC's.

Advies: KANON dient zich door te ontwikkelen tot hét kennisinstituut voor de landbouw in de Veenkoloniën. De Kenniswerkplaats Veenkoloniën moet daarbij beter worden benut. Daarnaast dient de Kenniswerkplaats Veenkoloniën zich meer te richten op het stimuleren van agrarisch ondernemerschap.

9. Creëer experimenteerruimte voor maatwerk in regelgeving.

Regelgeving moet in en bij het gebied passen; regelgeving die op basis van de situatie in andere gebieden, bijvoorbeeld de Veluwe of het Groene Hart, is ontwikkeld, kan in de Veenkoloniën anders uitwerken. De Commissie noemt in dit verband drie voorbeelden:

Organische stofvoorziening: Om de natuurlijke weerstand van de grond te verbeteren, winderosie tegen te gaan en daarmee de opbrengstzekerheid te vergroten, is een betere organische stofvoorziening noodzakelijk. Dit kan gebeuren door een ruimer gebruik van bestaande producten zoals compost en organische meststoffen (waarbij wordt aangetekend dat met name de naleving van de kwaliteitseisen voor compost meer controle vereist). Daarnaast is dringend onderzoek gewenst naar de toepassing en toelating van nieuwe producten zoals digestaat en biochar.

Mineralenbeleid: De steeds verdergaande beperkingen die worden opgelegd in het kader van het mineralenbeleid staan haaks op de gestegen opbrengsten van de hoofdgewassen. Een niet-optimale plantenvoeding gaat ten koste van de groei en de gezondheid van het gewas, waardoor de fysieke opbrengsten achterblijven, extra ziektebestrijding noodzakelijk wordt en de teeltkosten stijgen.

Inpassing agrarische schaalvergroting: De schaalvergroting in de landbouw gaat de komende jaren versneld door. Dat gaat gepaard met versnippering van de verkaveling door aankoop van grond op afstand. Samen met de noodzaak om de bedrijfsgebouwen aan te passen bij de grotere oppervlaktes, levert dit steeds meer vragen op over de landschappelijke inpassing, de infrastructuur en de eisen die in bestemmingsplannen aan bijvoorbeeld agrarische bouwblokken moeten worden gesteld. Het noodzakelijke proces van schaalvergroting en verbreding in producten en ketens kan door de overheid worden ondersteund door een slagvaardiger ruimtelijk en milieubeleid te voeren.

Advies: Creëer voor de Veenkoloniën op specifieke punten, zoals de drie genoemde voorbeelden, maatwerk in regelgeving. De Stuurgroep dient hiervoor in overleg te treden met het rijk.

10. Bevorder gebiedscoöperaties.

De Commissie is van mening dat een coöperatieve samenwerkingsvorm bij uitstek geschikt is om een aantal essentiële zaken op het gebied van de versterking van de landbouwstructuur te ontwikkelen. Bovendien past een dergelijke vorm uitstekend in de veenkoloniale traditie. De Commissie ziet dan ook goede mogelijkheden om de gebiedscoöperatie te benutten als samenwerkingsvorm voor innovaties, zoals aanpassingen in de inrichting en het beheer van watersystemen, energieproductie en energiebenutting, lokale nutsvoorzieningen en samenwerking met de medegebruikers/bewoners (burgerparticipatie) op het platteland.

Op dit ogenblik wordt circa een derde deel van de Europese en rijksmiddelen die beschikbaar zijn voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer, besteed aan administratieve kosten. Met het rijk is de Commissie van mening dat dit veel te veel is. De Commissie verwacht dat met de inzet van gebiedscollectieven ook de administratieve lasten fors gereduceerd kunnen worden. De GLB-pilots waar de Agrarische Natuurvereniging Oost Groningen aan meedoet, moeten dat in de praktijk aan gaan tonen.

Advies: Verken met het gebied de mogelijkheden en het draagvlak voor een vernieuwde gebiedscoöperatie voor de Veenkoloniën. Benut daarbij de ervaringen en resultaten van pilots/initiatieven.

4 Sleutelacties korte termijn

Onderstaand overzicht is een voorstel voor de eerste sleutelacties per advies van de Commissie Landbouw Veenkoloniën.

Advies	Sleutelactie	Stakeholders	Betrokkene(n) vanuit Commissie
1	Bijeenkomst organiseren met betrokken partijen waarin kansen voor samenwerking tussen/binnen ketens worden verkend.	AVEBE, API, Teijin, gemeenten Emmen, Veendam, Aa en Hunze, Stadskanaal/Vlagtwedde, NOM.	Rabbinge
2	Inventariseren van initiatieven op het gebied van valorisatie van grondstoffen en waar mogelijk deze verbinden.	Partijen betrokken bij PCC en CCC, consortium Bietenblad, AVEBE, NOM, LTO Noord etc..	Luitjens
3	Met betrokken partijen in overleg treden over uitvoering van de adviezen om te komen tot hogere opbrengsten/saldi in de akkerbouw.	KANON, LTO Noord, Kiemkracht, DLG.	Bartelds, Van Eck
4	Uitwerken van het advies om samenwerking tussen primaire bedrijven te stimuleren.	Stakeholders uit de primaire sector.	De Vries, Sinnema
5	Vanuit veenkoloniaal perspectief input leveren voor de noordelijke lobby op het GLB-dossier.	SNN, LTO Noord, AVEBE.	Maarsingh, Bartelds, De Zeeuw
6	Oppakken van het advies door binnen enkele maanden met een voorstel te komen voor een pakket met vergroeningsmaatregelen die passen binnen het gebied.	ANOG, Agrarische Natuurvereniging Drenthe, LTO Noord, Provincies Groningen en Drenthe.	Sterenborg, Sinnema
7	Opstellen van een visie en een strategie op het gebied van water door de waterschappen.	-	Bartelds
8	Gesprek aangaan met betrokken partijen over de mogelijkheden om in samenwerking kennisdoorstroming te bevorderen.	KANON, Kenniswerkplaats Veenkoloniën.	Luitjens, Van Eck, Rabbinge
9	Mogelijkheden verkennen voor maatwerk in regelgeving en aangeven wat hiervoor nodig is.	gemeenten, provincies, KvK, LTO Noord.	Sinnema, Van Eck
10	Met een aantal experts advies voorbereiden over nut en noodzaak om te komen tot een nieuwe gebiedscoöperatie voor de Veenkoloniën.	Kennisexperts betrokken bij Kenniswerkplaats Veenkoloniën.	Van Eck, Rabbinge, Maarsingh

